

**„HISZEK AZ IGE
DIADALMAS EREJÉBEN!”**

Tanulmányok Fekete Károly
60. születésnapja alkalmából

А

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
kiadványsorozata
14. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán rektor

**„HISZEK AZ IGE
DIADALMAS EREJÉBEN!”**

Tanulmányok Fekete Károly
60. születésnapja alkalmából

Szerkesztette: Bodó Sára és Horsai Ede

А

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Debrecen, 2020

„Hiszek az Ige diadalmas erejében!”
Tanulmányok Fekete Károly 60. születésnapja alkalmából
Szerkesztők: *Bodó Sára és Horsai Ede*

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok
14. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán rektor

ISSN: 2416-3570
ISBN: 978-615-5853-23-4

Kiadja: Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2020

© Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Minden jog fenntartva

A borítón található kép részlet *Szilágyi Imre* grafikusművész által
Fekete Károly püspök 60. születésnapjára készített rézkarc ex libriséből.

A kötetben található illusztrációkat *Tamus István* grafikusművész készítette.

Fotó: *Barcza János*

A szöveget gondozta: *Tóth Erika*

Technikai szerkesztő: *Mikáczó Kamilla*



A kiadvány a debreceni könyvnyomtatás négy és fél évszázados
hagyományait őrző Alföldi Nyomda Zrt.-ben készült a 2020. évben
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató



Dr. Fekete Károly

— |

| —

— |

| —



TARTALOMJEGYZÉK

TABULA GRATULATORIA	11
BEKÖSZÖNTŐ	
<i>KUSTÁR ZOLTÁN:</i> „Hiszek az Ige diadalmas erejében!”	17
KÖSZÖNTJÜK A ROKONT ÉS BARÁTOT!	
<i>FEKETE GYÖRGY:</i> Több mint barát	23
<i>GAÁL BOTOND:</i> Egymás közeli sors	27
KÖSZÖNTJÜK A TUDOMÁNYOS PÁLYATÁRSAT!	
<i>KOZMA ZSOLT:</i> Megbocsátás	37
<i>WOLFGANG RATZMANN:</i> A nosztalgia és a tudományos-történeti feldolgozottság között	55
KÖSZÖNTJÜK OKTATÓTÁRSUNKAT A DEBRECENI REFORMÁTUS HIT TUDOMÁNYI EGYETEMEN!	
<i>KUSTÁR ZOLTÁN:</i> „Ha elenyészik is testem és szívem...”	71
<i>NÉMETH ÁRON:</i> Zsoltártextusok a szószéken	85
<i>PERES IMRE:</i> A Bárány menyasszonya	103

<i>LENKEYNÉ SEMSEY KLÁRA:</i> Az új világ Jel 21,1-8	119
<i>HODOSSY-TAKÁCS ELŐD:</i> Júdeaiak Babilonban	135
<i>KÓKAI-NAGY VIKTOR:</i> Pál tanítása az úrvacsoráról az 1. Korinthusi levél alapján	147
<i>KOVÁCS ÁBRAHÁM:</i> Kijelentés, Szentírás és a dogma a 19. századi magyar teológiai vitákban	159
<i>FAZAKAS SÁNDOR:</i> Közösséggé formálódás a <i>reformatio vitae</i> jegyében	179
<i>KOVÁCS KRISZTIÁN:</i> Dietrich Bonhoeffer, a zenész teológus	199
<i>HÖRCSIK RICHÁRD:</i> A vallásszabadság és nemzeti függetlenség kálvinista gyökerei 1848/49-ben	213
<i>BARÁTH BÉLA LEVENTE:</i> Ferenc József és a magyarországi reformátusok, különös tekintettel az egyházalkotmány ügyére	223
<i>BODÓ SÁRA:</i> A bátorítás jelentősége a katechézisben	237
<i>HODOSSI SÁNDOR:</i> Kik tanítanak a református iskolákban?	253
<i>KIS KLÁRA:</i> Az erőszak értelmezésének változásai a keresztyénség történetében	265
<i>HORSAI EDE:</i> Cathedra	275
<i>HÉZSER GÁBOR:</i> A vigasztalásról	285
<i>GAÁL SÁNDOR:</i> Missziói feladatok és lehetőségek	295
<i>GONDA LÁSZLÓ:</i> Az egyház missziói természetéről	303
<i>SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT:</i> Debreczen cigányai	327
<i>BEREK SÁNDOR:</i> Cigány/roma zenei és színpadi reprezentációk	339

KÖSZÖNTJÜK KOLLÉGÁNKAT
A TESTVÉRINTÉZMÉNYEKBEN!

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

<i>BALLA PÉTER:</i> Elhívás az Újszövetségben	355
<i>KOCSEV MIKLÓS:</i> A háromdimenziós „pálya mérete”: teológus – professzor – egyházvezető	365
<i>LITERÁTY ZOLTÁN:</i> Ambivalenciák a prédikátor személye körül	379
<i>NÉMETH DÁVID:</i> A keresztyén nevelés antropológiai alapjai	391

SÁROSPATAKI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADÉMIA

<i>FODORNÉ NAGY SAROLTA:</i> A Makkai-féle „bocher-iskola”	425
<i>KÁDÁR FERENC:</i> A prédikáció helye az egyház életében	439

PÁPAI REFORMÁTUS TEOLÓGIAI AKADÉMIA

<i>NÉMETH TAMÁS:</i> Misszió, teológia, egyház egysége mint a megújulás feltétele	449
<i>VLADÁR GÁBOR:</i> „A kegyelemmel megerősített szív” (Zsid 13,9)	465

EVANGÉLIKUS HITUDOMÁNYI EGYETEM

<i>HAFENSCHER KÁROLY:</i> Istentisztelet és elektronikus média	483
<i>SZABÓ LAJOS:</i> Milyen a jó igehirdetés?	503

KOLOZSVÁRI PROTESTÁNS TEOLÓGIAI INTÉZET

<i>BUZOGÁNY DEZSŐ:</i> 1568 – mítosz vagy valóság?	519
---	-----

<i>KÁLLAY DEZSŐ:</i> Elkötelezetten	525
<i>ŐSZ SÁNDOR ELŐD:</i> Tiszántúli püspökökhöz köthető könyvek az erdélyi gyűjteményekben	543
A KÖTET SZERZŐI	553
FEKETE KÁROLY FONTOSABB PUBLIKÁCIÓI	557
A SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI	563

GAÁL SÁNDOR:

Missziói feladatok és lehetőségek a Tiszántúli Református Egyházkerület északi régiójában

A címben szereplő régió területének meghatározásakor egyértelműen Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére mint közigazgatási területre kell gondolnunk. A megye közigazgatási területén három református egyházmegye helyezkedik el: a Szatmári, a Szabolcs-Beregi és a Nyírségi. A Tiszántúlon hagyományosan így is emlegetik ezt a területet: az északi egyházmegyék. Természetesen nem csupán a közigazgatási határ tartja össze a három egyházmegyét, hanem ennek a területnek az emberi mentalitásban, vallásgyakorlásban, hitvallásosságban meghatározó jellemzői is. Az egyházmegyék határai 1952-ben kerültek kialakításra mai formájukban, így az ide tartozó gyülekezetek szigorúan az országhatár, a Tisza vonala és a megye közigazgatási határáig foglalnak helyet.

Ahhoz, hogy érzékeljük ennek a területnek az adottságait és lehetőségeit, néhány adatot kell megosztani a térségre, a három egyházmegyére összevontan. A közigazgatási megyében több mint 550 ezer ember lakik, ami azt jelenti, hogy a népesség tekintetében meghatározó ez a létszám, különösképpen akkor, ha figyelembe vesszük a reformátusság számarányát, amely az összlakosság több mint felére tehető.

Ehhez is álljon előttünk néhány adat. A megjelölt régióban 223 református egyházközség van, ami azt jelenti, hogy a Tiszántúli Egyházkerület egyházközségeinek több mint fele itt található. A gyülekezetek számát tekintve ez több, mint az egyházkerület másik hat egyházmegyéjében levő gyülekezetek száma, ráadásul a közösségek fizikai közelségben, többnyire néhány kilométer távolságra vannak egymástól. Területünkön 180 lelkipásztor teljesít szolgálatot, és a három egyházmegye választói névjegyzékben szereplő tagjai 65 000-re tehető. A három egyházmegye fentebb említett egymáshoz való viszonya a kölcsönös egymásra utaltság alapján értelmezhető, kiegyensúlyozott. Arculatában az elmúlt időszak változásai eredményeként elmondható, hogy a szabolcs-beregi és a szatmári egyházmegyék demográfiai adatai együttesen kevéssel múlják felül a Nyírségi Egyházmegye másik kettőhöz hasonló gyülekezetlétszámú adatait, ami a jövőlátás és tervezés

szempontjából meghatározó jelentőségű.¹ Ez az arányeltolódás egyszerűen azzal magyarázható – amire a későbbiek során kitérünk –, hogy nagyfokú elvándorlás megy végbe még a megyén belül is.

Ebben az írásban elkülönítjük a bemutatott terület missziói feladatait és lehetőségeit.

A feladat meghatározása tekintetében a református teológia és a bibliai missziói értelmezést kell segítségül hívnunk. Eszerint azt a megállapítást kell tennünk, hogy az *egyház és a benne levő gyülekezetek feladata nem más, mint az evangélium hirdetése*. Igen ám, de amennyire természetesen adódik ez a tétel, és könnyed módon hangoztatjuk, legalább annyira felületessé is válhat tartalmát és gyakorlatát tekintve.

Éppen ezért korunkban ebben a térségben is az evangélium hirdetésének újradefiniálására van szükség, ami nem jelenti új definíció alkotását. Szó sincs arról, hogy más lenne, lehetne az evangélium tartalma, mint az előző korokban.²

Az evangélium tartalma ugyanaz: az Isten ember iránti szeretetének, a Jézus Krisztus szabadításának hiteles közzététele és emberi életet meghatározó volta. Érdekes, hogy korunkban az evangélium újrafogalmazásának feladatát sokkal inkább a szekularizált nagyvárosi lét, a nagyvárosi misszió hívta elő. De szükségét vitathatatlanul érezzük a vidéki gyülekezetekben is.

A nagyvárosi létben egyre gyakrabban szembesülünk azzal, hogy a hitet, Isten létének tényével idegenként találkoznak az emberek. Nyilvánvalóan a misszióval foglalkozók keresve a mai szekularizált társadalomban az evangélium hirdetésének lehetséges útját az emberekhez, mindennél előbbre valónak tartják annak a megfogalmazását, hogy mi az evangélium. Erre utal Timothy Keller: *Gyülekezet a központban* című közelmúltban megjelent jelentőségteljes műve is, amelynek egy jelentős része kizárólagosan ezzel a kérdéssel foglalkozik.³

Tehát feladatunk ebben a térségben is az evangélium eredeti üzenetének újrafogalmazása. Ennek oka az, hogy hagyományosan itt még mindig nyomon követhető a népegyházi keret, de egyértelműen kimutatható, hogy a 20. század közepétől folyamatosan sérült és erodálódott. A keresztyén hit megélésében nyomon követhető „nemzedékről nemzedékre” szép bibliai elv a zárt rendszerű társadalomból kilépve már nem egyértelműen és főképp nem automatikusan működik! A szekularizáció egyértelmű megjelenésével

1 Az MRE Zsinata által összesített demográfiai adatszolgáltatás alapján.

2 KELLER, Timothy: *Gyülekezet a központban*, Harmat–Kálvin–Luther, Budapest, 2019. 20.

3 KELLER, 32–92.

kell számolnunk, s annak hatásait komolyan vennünk.⁴ Például amíg három nemzedékkal korábban a területen élők ünnep- és hétköznapijait, népszokásait teljesen meghatározta a keresztyén hitvallásosság, addig ez mára már nem állítható. Röviden tekintsünk vissza az elmúlt idősakra, és lássuk meg a meghatározó törésvonalakat, mivel a misszió végzése nem hagyhatja figyelmen kívül azt a kort és földrajzi helyet, amelyben él.⁵

Az 1950-es éveket követő korszak paraszti kultúrájának brutális sérülése, a kényszeres iparosítási törekvések és az erőszakosan véghezvitt államosítási folyamatok miatt bekövetkezett egy olyan erőszakosan indikált elvándorlás, amely a helyi közösségek hosszú időn át alakított és fenntartott egyensúlyát felborította.

A szocialista társadalmi oktatási és munkarend minden lehetséges életterületen felszántotta a korábbi életrendet a hittanoktatás gyülekezeti keretbe szorításával, likvidálásával, a vasárnapi munka természetessé tételével, amely egyértelműen szembement a kialakított egyházi életrend fenntartásának, az evangélium életrendbe való beágyazott hirdetésének korábbi lehetőségével.

Aztán a legutóbbi évtizedek városiasodási folyamata, ami nem azt jelenti, hogy a térségben újabb nagy városok jöttek létre, hanem legalább a megyeszékhelyig, de sokkal inkább a fővárosig vagy a Dunántúlig költözve erősítik az északkelet-magyarországiak a városiasodás országos erőteljes folyamatát. Meg kell jegyeznünk, hogy ezen a folyamaton árnyalt mértékben sem segít egy-egy falusias település infrastrukturális fejlesztését követően azok várossá nyilvánítása.

A fentiek eredményeként erőteljesen megváltozott a települések szerkezete, ami kihat a gyülekezeti életre, az egyház missziójára is. Például az iskolák központosítása felborítja a korábban kialakított konfirmációs és ifjúsági munka szervezési rendjét azokban a gyülekezetekben, ahonnan a gyermekek, fiatalok napi rendszerességgel más településeken folytatják tanulmányaikat. Ezzel új kötődések alakulnak ki társaik között, de ezzel együtt jár az a tény, hogy az életterületükön és a saját gyülekezetükben volt korábbi kötődéseik gyengülnek, esetenként meg is szűnnek.

Elsődleges feladatunk ebben a megváltozott, ugyanakkor hagyományos értékeit sajnos többnyire már csak tárgyiasult formában őrző régióban ugyan-

4 NEWBIGIN, Lesslia: *Evangélium a pluralista társadalomban*, Budapest, Harmat, 2006. 247–259.

5 GOHEEN, W. Michael: *Keresztyén misszió ma*, Kálvin, Budapest, 2019. 26.

az, mint a nagyvárosokban, megfogalmazni az evangéliumot, közérthetővé tenni és segíteni az elfogadását. A hagyományos keretek sérülésével ugyanis ennek korábban kialakított módja már sok esetben nem alkalmas. Ki kell fejezni azt, hogy Isten jelenléte az életünkben mindenre kiterjedő erő, és az életnek nem csupán egy dimenziója. Mindezt a hitelesség megőrzésével és helyreállításával kell megtennünk. Így következő feladatunk az egyház hitelességének és hitelességének helyreállítása, hiszen minden kor nemzedéke – talán a jelenlegi kiemelten – érzékeny arra, hogy hiteles emberek, hiteles közösségek, hiteles egyház hirdesse a hitelt érdemlő evangéliumot.

A feladat tehát nem változott térségünkben. A megváltozott demográfiai helyzetben, gyülekezetszerkezetben ugyanazt a szabadítást és örömmüzenetet kell hirdetni egy már korántsem elkötelezetten érdeklődő társadalom számára.

A missziói feladat egy másik fontos szempontja szembesülni és szembenézni a végbement demográfiai változásokkal. Egy 1998-ban készített, de 2003-ban megjelent nem egyházi adatokra fókuszáló interjúkötetben olvassuk a következőket „hogyan ember mennyit kóstál, arról nincsenek ilyen pontos adatok. Hacsaknem a születési és halálozási számok, mely szerint Csengerújfalun 14-en születtek, 13-an haltak meg. Tiszabecsen és Lónyán 20 halállal szemben 13 születés esett. Milotán 14 születés, 21 halál. Szamosatárfalván 1 születésre 6 halál, Csarodán 5-re 13. Nagyhódoson 4-en meghaltak, nem született senki.”⁶ Ez az adatsor tehát húsz évvel ezelőtti, azóta az arányok nem javultak, viszont az adatok következményei egyértelműen nyomot hagytak a térség gyülekezeti közösségeiben. És máris elérkeztünk egy harmadik feladathoz.

Újragondolni a missziói szolgálatban a humánerőforrásokat. Ugyanis egy tíz évvel ezelőtti adat szerint,⁷ és ez már csak a Nyírségi Református Egyházmegyére vonatkozik, több mint 50 000 református pásztorlására a falvakban több mint 50 lelkipásztor, továbbá ugyancsak alig több mint 50 000 ember pásztorlására a városokban 15 lelkipásztor jutott. Tudnunk kell azt, hogy ez az arány nem tartható fenn. A változtatásához viszont nagyon komoly odafigyelés, céltudatosság és bátorság kell, hiszen itt nem csak az egyháztagok lelki élete, hanem a közöttük pásztori szolgálatot végzők egzisztenciájának kérdése is felvetődik. Sérül a hagyományosan kialakult rend és sok esetben elvehetetlen a gyülekezeti közösségek lelkipásztorukhoz való személyes ragaszkodása.

6 SCHAFFER, Erzsébet: *Egyszer volt – történetek, találkozások*, Sanoma, Budapest, 2003. 287.

7 GAÁL, Sándor: *Elköltözött az egyház* – elhangzott az MRE Zsinatának 2009. tavaszi ülészakán tartott ülésén.

Két lehetőség kínálkozik ennek kezelésére, illetve megoldására. Ezt a megindult és megállíthatatlan folyamatot hagyhatjuk a maga természetes folyamában. Elnéptelenednek falvak, gyülekezetek, és egy-egy nemzedék vagy lekipásztorváltással hozzáfognak a szolgálatot végzők is. Vagy bátran célkeretbe kerül a valóság, és a megállapítások nem maradnak papíron, hanem az egyház utána költözik tagjainak. Ott keresi és ott éri el őket missziójával, ahol éppen vannak. Ez nem megalkuvást, beletörődést jelent, hanem a társadalmi folyamatok komolyan vételét, amely hozzájárulhat az egyház missziói munkájának teljesüléséhez.

Ezt követően vehetjük magunk elé a misszió teljesítésének lehetőségét. Ehhez egy érdekes megállapítást szeretnék tenni, ami arra vonatkozik, hogy ennek a térségnek missziói lehetősége *a saját keretén túlról és a saját keretein túlra mutatnak*. Nem megkerülve a területen levő gyülekezetek missziói felelősségét, de komolyan véve ezeket a szempontokat el kell mondani, hogy a lehetőségeinket meghatározzák a területünkön túlról érkezők.

Mit jelent ez a gyakorlatban? Azt, hogy határ menti terület lévén számolnunk kell, és számítanunk kell elsősorban a Kárpátaljáról, a Partiumból és az Erdélyből áttelepült emberekre, akik ráadásul még a maguk mögött hagyott területen általában az egyházhoz aktív, aktívabb kötődést mutattak. Kárpátalja lakosságának rohamos csökkenése folyik napjainkban. Körültekinthetően azt is meg kell jegyeznünk, hogy ez az áttelepülőknek nem a mi területünkön való százszázalékos letelepedésüket jelenti, de a határ menti falvakban éppen úgy, mint Biharban, Békésben jelentős számban keresnek életlehetőséget érkező testvéreink itt.

Más oldalról missziói lehetőségeink saját területünkön túlra mutatnak, hiszen térségünkben meglehetősen nagy tömegek vándorolnak a főváros környékére, Nyugat-Dunántúlra, illetve külföldre. A lehetőséget ezek az emberek bizonyos értelemben részben magukkal viszik, hiszen mint állandó elérhető egyháztagok, már nincsenek közöttünk – ez nálunk veszteségként jelenik meg. Azonban a megfigyelések szerint például a főváros környékén sorra alakuló gyülekezetek tagjai között számban és aktivitásban is nagy súllyal tűnnek fel a tőlünk elszármazottak. Több gyülekezet alapítási megfigyelésének eredménye az, hogy a megszólítható és szolgálatba bekapcsolható Szabolcs-Szatmár-Bereg megyeiek egyfajta bázist nyújtanak a missziói szolgálatban. Éppen úgy, mint a ma meghatározó jelentőségű nagy budapesti gyülekezetekben a 2. világháború után is volt!

Emellett számolnunk kell a ténnyel, hogy az ideiglenesen vagy véglegesen elvándorlók teljes létszámban ott nem gyökeresednek meg az új területen egyházi közegben, hanem mint hazajárók, alkalmilag tartanak kapcsolatot, illetve alkalmilag kérnek szolgáltatást korábban volt közössé-

geiktől. Hol van itt a lehetőség? És mi a feladat? Az elvándorlási folyamatokat nem csak megállítani, megfékezni sem lehet! Azonban egy komoly számontartás, nyilvántartás jelentős segítséget kínálhatna azoknak a területeknek, az ott már meglévő vagy éppen alakuló gyülekezeti közösségeknek, ahová a tőlünk elvándorlók érkeznek. Ennél még messzebbre mutat a térségünkben Nyugat-Európába hosszabb-rövidebb ideig kivándorlók missziójának kérdése.

Ki kell mondanunk, hogy egyházunk jelenlegi gyakorlatában erre nincs kidolgozott stratégia, de talán határozottan megfogalmazott igény sem, és így a kivitelezés még homályos próbálkozás szintjén sem jelenik meg. E tekintetben nem elég megengedő/elengedő magatartást mutatnunk, nagyobb a feladat. Tovább kellene kísérni az elmenőket, közegyházi összefogással. Csak egy példát említve, az alkalmilag hazatérő, keresztség sákramentumát kérő családok vagy a házasság megáldását kérő párok egy könnyen kezelhető adatbázisba kerülhetnének, amely lehetővé tenné, hogy az új területen élő, alakuló gyülekezeti közösség/ lelkipásztor megkeresse és integrálja őket. Hiszen ezek az emberek nem csak statisztikai adatot módosítanak elköltözéseikkel, hanem erőt, lelki-hitbeli megtapasztalást is vihetnek magukkal.

A térség missziói lehetőségei természetesen a befogadás és elengedés létketésében nem merülnek ki, hiszen a gyülekezeteink, még a legkisebbek is, élnek, és Isten népeként maradnak jelen ezen a vidéken. Számukra a missziói lehetőség egyre inkább közösségek összefogásában fogalmazható meg, ami nem merül ki hagyományosan a lelkész több gyülekezeti közösség általi fenntartásában, hanem különböző rendezvények szervezésében, a református hit és öntudat ilyen módon való gyakorlásában.

A korábbiakban említettük a városiasodás területünkön belüli migráció tényét, az is a lehetőségek egyike, hogy komolyan vesszük a területen belül történt demográfiai elmozdulásokat, és a három egyházmegye területén levő gyarapodó városokra fókuszálva várjuk az oda érkező embereket az evangéliummal.⁸

Az északkelet-magyarországi régió ismertetése nem múlhat el a cigánykérdés érintése nélkül. Ki kell mondanunk, hogy a régió több települése arculatában az ott élő cigány kisebbség miatt jelentősen megváltozik. A felénk való közeledés javarészt a hitoktatáson való találkozás során merül ki az, amit értük és velük tesz a református egyház. Átgondolandó és megfogalmazandó az, hogyan értelmezze az egyház az irányukba való küldetését. S közben nem általánosan közelít felénk, hanem komolyan megvizsgálja

8 Erről a hatásról ír évtizedekkel korábban az amerikai kontinensen RICK WARREN: *Céltudatos gyülekezet* című munkájában, Új Remény Alapítvány, Debrecen, 2006.

azt a kisebbségi együttélést, amelynek olykor településenként meghatározó sajátosságai vannak.

A lehetőségek sorában említhetjük meg az egyház intézményes szolgálatát szociális és oktatási területen. Azonban felelőtlenség lenne azt állítani, hogy az intézményesülés automatikusan magával hozza az egyház megújulását, még pontosabban az egyház missziói munkájának teljesülését. Vitán felül beszélhetünk egy-egy iskola, óvoda egyházi fenntartásban való missziói lehetőségeiről, de ez legalább olyan felkészülést és odaszánást igényel az egyház részéről, mintha intézmények nélkül keresné és találná meg az embereket. Vagyis a misszió és benne az evangélium valódi meghatározása nélkül legfeljebb egy népegyház visszarendeződési szándéka teljesülhet, de az is csak részlegesen.

A fentiekén túl régióink gyülekezeteinek rendelkeznie kell azzal az egyházlátással, amely nem elégszik meg a több ponton gyengülést mutató tradicionális vallásgyakorlás fenntartásával, hanem kellő bátorsággal nyit az evangélium változatlan tartalmával, de új utakon, új módszerekkel a régi és újonnan megalakuló közösségek felé.